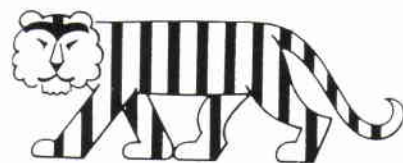

Text: C-G Simmons i Viken

Flygvapnets signaltjänst under beredskapsperioden 1940–1945

I artikeln om Flygvapnets signaltjänst åren före andra världskriget (TIFF 3/1986) påpekades att riksdag och regering inför utrikespolitiska realiteter under 1930-talets sista år tvingades överge varje tanke på en försvagning av försvaret.

EN SVENSK TIGER

Läget för Sverige var prekärt redan när den tyska ockupationen av Polen inleddes i september 1939. Än värre blev det när Danmark och Norge överfölls den 9 april 1940. Det var inte mycket som vårt försvar då hade att ställa upp med!

Förf till dessa rader var med i den ena av de två B3-divisioner, som den 12 april skulle sättas in mot en befärad landstigning vid Helsingborg. Minnesbilden av de begränsade resurserna är dystert.

Världskriget skulle under fem och ett halvt år påverka utvecklingen i vårt land. Under den tidsperioden växte flygvapnet med rekordfart. Det kom många och allt större krav på signaltjänsten.

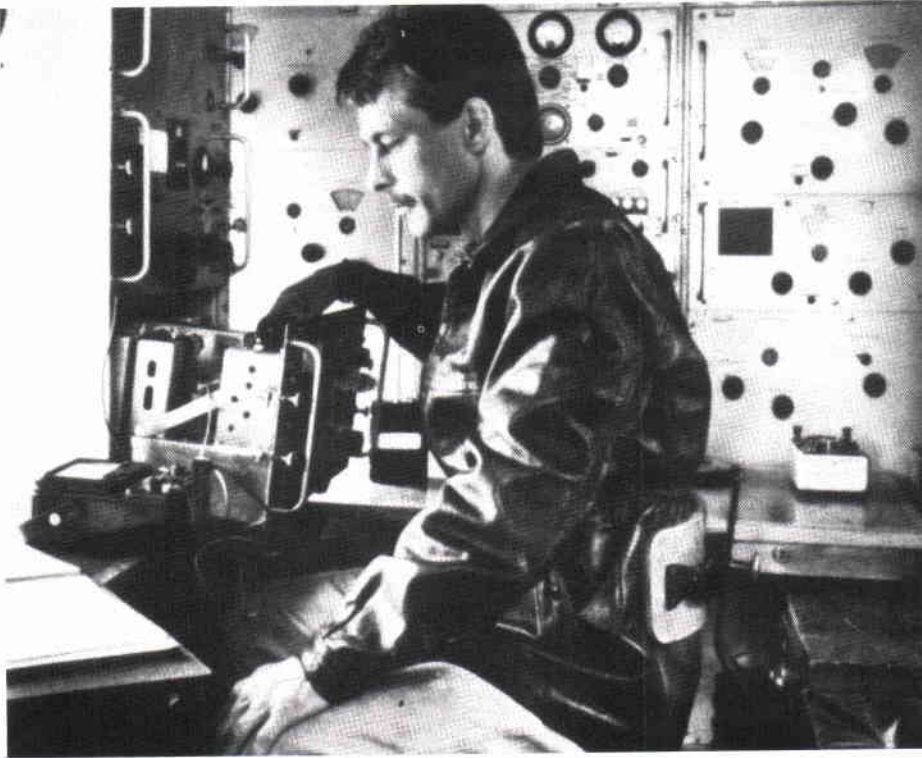
Risk för avlyssning

I medvetandet om att innehållet i signalmeddelanden kunde komma i händerna på obehöriga påtalade ÖB i ett tidigt skede under beredskapen de risker för avlyssning av signalmedlen, som måste observeras:

- **Radiotelegrafi** kan alltid avlyssnas, och måste det "anses som självklart att svensk radiotelegrafi är föremål för utländsk systematisk avlyssning",
- **Radiotelefoni** kan alltid avlyssnas – jfr radiotelegrafi,

- Mars 1938: Österrike
- Sept 1938: Tjeckoslovakien
- Mars 1939: Tjeckoslovakien (resten)
- Sept 1939: Polen
- Nov 1939: Finland
- Apr 1940: Danmark – Norge
- Maj 1940: Nederländerna, Belgien, Frankrike
- Juni 1940: Estland, Lettland, Litauen
- Aug 1940: Slaget om Storbritannien

- **Trådtelegram** kan avlyssnas, bl a genom inkoppling på linjerna eller genom inducering (nära ledningen).
- **Fjärrskrift** kan åtkommas genom inkoppling på linjen.
- **Trådtelefon** kan avlyssnas genom inkoppling på linjen eller vid överhörning samt vid tekniska fel eller felkoppling.

Översyn av Signal IF/1938

Rättesnöret för flygvapnets signal-tjänst – Signal IF/1938 – sågs över och en ny och något förbättrad upplaga togs i bruk under hösten 1940. Ur förordet må några formuleringar återges:

För att leda och samordna flygförbanden mot ett gemensamt mål samt för att anpassa verksamheten efter lägets skiftande krav erfordras ett oavlatligt samband mellan överordnade, sidordnade och underordnade chefer.

Samband kan åstadkommas genom chefers personliga sammanträffande, utsändande av sambandspersonal, sambandsflygning samt överbringande av tjänstemeddelanden med bud, post tecken, signalmedel etc.

Signal-tjänsten utgör sålunda en del av sambandstjänsten vid flygvapnet.

Signalinstruktion för flygvapnet (Signal IF) innehåller grundläggande och för flygslagen gemensamma bestämmelser för signal-tjänsten i krig. För signal-tjänsten i fred gäller signalinstruktionen i tillämpliga delar.

FV teleprinternät

Tillkomsten av nya staber, fler flottiljer och omfattningen av beredskaps-tjänsten jämte framtvängad effektivisering av flygsäkerhetstjänsten innebar en mycket snabb ökning av meddelandeströmmar. Det var ofrånkomligt att öka signalorganisationens förmåga att möta kraven.

Det var uppenbart att fjärrskrift härvid hade stor betydelse. Efter snabba förberedelser kom "FV teleprinternät" igång under försommaren 1940.

Vid denna tid fanns två fjärrskriftsystem, som var tekniskt något olika och inte kunde samköras. Försvarsstaben gick in för remsskrivare, som var mindre och lättare. Flygvapnet valde "svenskt system" med blankettskrivare.

För flygvapnets vidkommande in-nebar detta att fredsförband (depå i krig) och i krigsorganisationen tillkommande signalstationer kom att tillhöra olika nät. Överföring av meddelanden från det ena nätet till det andra måste utföras medelst ny utskrift för hand (!). – Detta opraktiska förhållande kom att gälla i mer än 15 år...

Markradio för krigsbas

Markradionätet hade alltså stor betydelse för dels korta och brådskande flygsäkerhetsmeddelanden mellan trafikledningar och dels som reserv för (och komplettering till) trådförbindelser.

Behovet av markradioutrustning för krigsbaser möttes med "Tmr

VIII". Den var resultatet av ett nytt tänkande. Den var lätt att både hantera och underhålla. Genom att bil-motorn fungerade som kraftkälla för radioutrustningen erfordrades endast ett fordon. Uppvärmningen var ordnad med varmvattenradiatorer som var anslutna till kylsystemet.

En "förbättrad tmr VIII" kom 1944, benämnd "Tmr 9".

Ny flygradio

Bland flygradiomaterielen blev "fr II" ett viktigt tillskott. Stationen skulle fylla de behov, som inte klarades av fr I eller III. Stationen anskaffades i stort antal till främst två-sitsiga flygplan och kunde – i viss utsträckning – betjänas även av flygföraren. Så småningom kunde alla flygradiorustningar, tillverkade före 1936, ersättas.

Redan i slutet av 1930-talet informerade underrättelser från utlandet om utvecklingen mot högre frekvenser och om radioutrustningar för ultrakortvåg (UK). Inom flygvapnet var länge meningarna mycket delade om nyttan av att lämna kortvågen. Inom KFF inleddes praktiska försök med UK. Men de stoppades med motiveringen att tid inte skulle "stjälas från brådskande och aktuell materielanskaffning".

Några år senare (1944) sammanställdes de faktorer, som ansågs vara av grundläggande betydelse för flygvapnets radiomateriel. Vid genomgång av detta dokument framgår det otvetydigt att man ännu 1944 hängde fast vid uppfattningen om kortvågens överlägsenhet vid flygradiotrafik.

Signal-tjänstens utveckling

Ett antal månader under vinterhalvåret 1941–1942 arbetade en signalkommitté, som kom att få stor betydelse för den fortsatta utvecklingen av signal-tjänsten. Några av kommitté-förslagen må beröras.

Det var ofrånkomligt att tjänstegre-nen gavs en stark ledning. Detta förutsatte en fackavdelning i FS. En sådan tillkom provisoriskt fr o m mitten av april 1941. Den benämndes *Signal-och väderleksavdelningen, FS/S*. Redan från sin tillkomst fyllde den nya avdelningen en viktig roll och den permanentades genom 1942 års försvarsbeslut.

Det må här inskjutas att även KFF organisation ändrades 1942. I den nya *materielavdelningen (M)* ingick va-pensektion, *elektrisk sektion, MU/El* samt instrument- och fotosektion.

← Signalkommittén påtalade att "erforderlig signalsnabbhet" ofta inte kunde uppnås med vanliga – beställda – telefonsamtal. Med *direkta* linjer "skulle däremot omedelbar kontakt kunna nås". Efter det blev direkta telefonförbindelser mycket viktiga i krigsplanläggningen.

Ett annat behov, som togs upp, var "permanenta telefonförbindelser" vid krigsflygfälten. Man förde fram förslag om *fältslingor* med "minst 6 ledningar" åtkomliga för inkoppling på 4–6 platser runt fältet.

Signalkommittén föreslog också en långtgående förenkling av den krångliga signalblanketten, som hade sina rötter i ett tidigt 1930-tal. Efter någon överarbetning kom 1944 flygvapnets signalblankett. (Se fig. t.h.)

Grundläggande bestämmelser

Metoderna för samverkan mellan försvarsgrenarna under försvarsinsatser ställde med den löpande utvecklingen ökade krav på säkra signalförbindelser över försvarsgrensgränserna. För den erforderliga samordningen kom 1942 en ny "GBS" (= Grundläggande bestämmelser rörande signaltjänsten vid armén, marinen och flygvapnet).

Ur den publikationen återges här endast sammanställningen om signalmedlens användning inom och mellan försvarsgrenarna. (Se tabell t.h.)

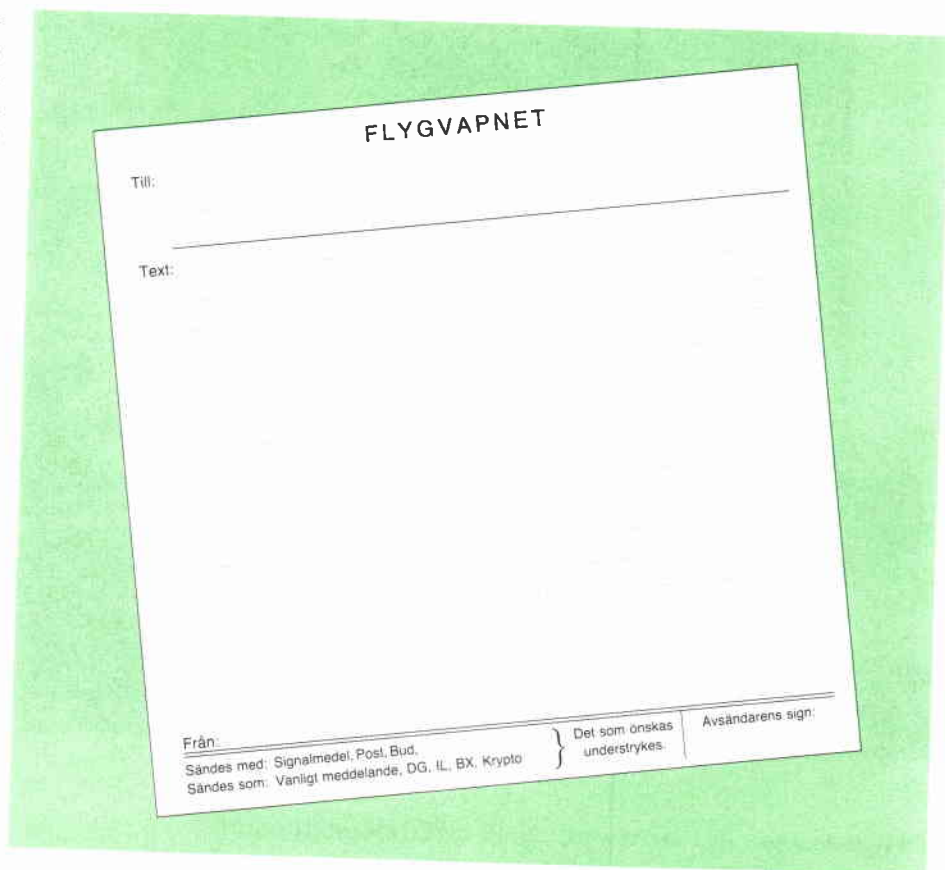
Utvecklingen inom flygvapnet innebar en uppdelning under flera "operativa" chefer. Detta nödvändiggjorde ett rättesnöre för en säkerlikriktning i det grundläggande handlandet. Till stöd för en gemensam syn kom 1943 reglementet *FUK, Flygvapnets uppträdande i krig*.

I *FUK* angavs de viktigaste signalmedlen vara tråd (fjärrskrift och telefon) och radio. Fjärrskrift sades vara ett snabbt signalmedel med möjlighet att samtidigt nå flera mottagare med samma meddelande. I fråga om avlyssningsrisken angavs i huvudsak de uppgifter, som ÖB i ett tidigt skede under beredskapen hade påtalat.

Tyskland kapitulerar

Den 7–8 maj 1945 kapitulerade Tyskland och krigstillståndet i Europa upphörde.

Mot slutet av detta år genomfördes sk studier rörande Sveriges försvar för den närmaste framtiden. Det konstaterades att vårt luftförsvar befann sig "i efterhand i förhållande till anfallsmedlen" och att det måste utvecklas. För signaltjänstens vidkommande skulle luftförsvarsfunktioner komma att bli mycket framträdande kravställare...

Signalmedel	Vid			Mellan		
	armén	marinen	flygvapnet	armén och marinen	armén och flygvapnet	marinen och flygvapnet
Tråd-						
telefon	1	1	1	1	1	1
telegraf	1	1	1	1	1	1
fjärrskrift	1	1	1	–	–	–
Radio-						
telefon	1	1	1	1	1	1
telegraf	1	1	1	1	1	1
fjärrskrift	1	–	–	–	–	–
Optiska signalmedel						
blink (morse)	1	1	1	1	–	1
semafor	–	1	–	–	–	–
signalflaggor	–	1	–	–	–	–
särskilda signalmedel:						
fartsignalmateriel	–	1	–	–	–	–
avståndssignalmateriel	–	1	–	–	–	–
fyrverkssignalmateriel	1	1	1	1	1	1
signaldukar	1	1	1	–	1	1
Akustiska signalmedel						
undervattenssignalapparat	–	1	–	–	–	–
ångvissla	–	1	–	–	–	–
annan ljudapparat	1	1	1	–	–	–